

УДК 94(477).

ВІРА РЕВЕНКО

м. Миколаїв

ІСТОРІОГРАФІЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УРСР В ПОВОЄННЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ: ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ В ПЕРІОД ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ» 1953–1964 рр.

У статті досліджується стан наукової розробленості теми. Представлено розвиток української радянської історичної науки з проблеми повоєнного селянства в період хрущовської відлиги. Автор дійшла висновків, що радянська історіографія того часу мала зацікавленість лише в аграрній історії та написанні праць присвячених складнощам відбудови сільського господарства в перші повоєнні роки, відсуваючи на другий план дослідження повсякденності життя села.

Ключові слова: сільське населення, повсякденність, повоєнна відбудова, історіографія, наука, література.

Серед драматичних сторінок української історії ХХ століття найтрагічнішими є роки пов'язані з Другою світовою війною та періодом після її завершення. Післявоєнна тематика набула значної популярності в історіографічних дослідженнях останніх років. І це зовсім не випадково, справа тут в тому, що своєрідність поведінки, думок, ментальність радянської людини завжди викликали зацікавленість до «радянського феномену». У різних джерелах заходи радянської влади, по відбудові сільського господарства, у повоєнний період розглядають по-різному: їх або критикують, або підтримують. Тому, перед нами стоїть завдання критичного осмислення тієї доби, для відновлення правдивої історичної картини.

Історіографію радянського періоду обраної теми можна поділити на три періоди: 1) 1940-і –1953-х рр., 2) 1953-х рр. – середина 1980-х рр., 3) друга половина 1980-х рр. – початок 1990-х рр. Кожен період мав власну специфіку щодо змоги користуватися джерельною базою, результатами науково-пошукової роботи, характері висвітлення й оцінок.

З 1953 р., після смерті Й. Сталіна, відбувається зменшення ідеологічного тиску, розпочинається період накопичення історичних знань про українське селянство. У період хрущовської «відлиги» у дослідженнях вітчизняних істориків повоєнних років стало більше критичних матеріалів про стан розвитку сільського господарства. Це пояснюються

передусім необхідністю критики культури Й. Сталіна та підведенням наукової основи під стрижнем «крутого піднесення» сільського господарства, який став один із основних напрямків внутрішньоекономічної політики уряду [1]. Одночасно з цим характерною рисою публікацій того часу було: відсутність будь – якої полеміки, надмірне самолюбівання, вихваляння, ігнорування неактуальної з погляду радянських істориків тематики місцевого самоврядування та повсякденності.

У цей період вперше висвітлюється тема побуту. Так, книга В. Г. Синиціна [2] присвячена проблемам становлення та розвитку побуту села. Автор розглядає побут як одну із основних сфер життєдіяльності людини, яка має надзвичайно важливе значення для формування особистості, задоволення її найважливіших життєвих потреб, розкриває багатогранні повсякденні відношення. Дослідник характеризує побут як специфічну форму дозвілля, під час якої людина використовує матеріальні і духовні блага, задля відновлення своїх сил.

Культуру і побут сільських трудівників, їх матеріальне становище, відбудову і розвиток сільського господарства, відновлення матеріально-технічної бази села та його громадсько – політичне життя, досліджували І. М. Волков [3] та М. А. Вілцан [4]. Однак вчені уникали говорити про вкрай негативний вплив голоду 1946 р. на становище сільських мешканців.

Загальні відомості про життя колгоспного селянства України містять ряд праць 1953–

1958 рр., в яких на прикладі окремих областей і районів висвітлюється розвиток сільського господарства та соціалістичне змагання трудівників села в цілому по республіці [5]. Однак, працям присутня одноманітність і копіювання викладеного матеріалу, висвітлення теми здійснено переважно на окремих позитивних прикладах, без достатнього врахування недоліків.

Загалом другий період характеризується активізацією досліджень з історико – партійної проблематики, саме через призму діяльності комуністичної партії на селі розглядається хід відбудови різних галузей соціальної сфери. У контексті своїх наукових інтересів торкались окремих аспектів цієї теми П. І. Денисенко [6], М. В. Коваль [7], А. Ф. Ларін [8].

Діяльність компартії України в сфері матеріально-побутового життя досліджували І. Кожукало [9], В. Юрчук [10], Є. П. Талан [11], М. І. Буцько, М. І. Лавринович [12]. Так, у праці В. І. Юрчука, досліджено різні аспекти партійної та ідеологічної роботи комуністичної партії України в повоєнний період. Праці Є. П. Талана, М. І. Буцько, М. І. Лавриновича містили деякий фактичний матеріал і були досить об'єктивними щодо стану колгоспного села, але у них присутні перебільшення щодо швидкої відбудови соціальної інфраструктури села та досягнення нею в кількісному і якісному плані довоєнного рівня, а то й перевершення його. Прикладом є монографія Є. П. Талана [11], в якій автор істотно завищує оцінки в рості економіки колгоспів та культурно-побутовому будівництві сільських населених пунктів. Слід зазначити про надмірне цитування марксистсько-ленінських висловів і високу заангажованість тексту в ідеологічному плані.

Соціально-побутовим потребам сільських мешканців, присвячена праця М. В. Метлицького [13], в якій автор протиставляє місто і село, доводить їх відмінність в розвитку матеріального виробництва і рівня культури. Також виділив своєрідні умови побуту, які зменшують час дозвілля сільських мешканців порівняно з жителями міста.

Ряд авторів висвітлюють участь трудівників села в післявоєнній електрифікації [14]. Але в цій літературі найбільше місця

відводиться електрифікації сільськогосподарського виробництва і мало уваги приділено застосуванню електрики в сільському побуті. Досліджуючи хід електрифікації, економіст П. І. Богдашкін виділяє помилки, які унеможлилювали електрифікувати колгоспні оселі: спорудження недоцільних дрібних колгоспних електростанцій та заборона підключати колгоспи до державної електромережі.

На початку 1960-х років, у період інтенсивного житлового будівництва, опубліковано декілька праць, присвячених розкриттю втілення цього процесу в сільській місцевості [15]. Поміж інших ґрунтовністю вирізняється робота Л. Грачової [16]. Автор подала основні відомості про селищне житлове будівництво у 1955–1962 рр. Проекти нових сільських будинків та їхній вигляд містила брошура «Село міняє своє обличчя» [17]. Важливим джерелом при вивченні житлової галузі є дослідження спеціалістів народного господарства, які займалися проектуванням житла та слідували за перебігом в сільському будівництві [18].

На початку 1960-х рр., після ініційованої М. С. Хрущовим освітньої реформи, багато науковців звернулося до вивчення проблем тогочасної сільської школи. Вийшли змістовні роботи А. Бондара [19], Є. Березняка [20], О. Завадської [21]. У них порівнюється розвиток загальної середньої шкільної освіти на селі до і після проведення реформи, пояснюється роль виробничого навчання у житті учнів. Відродження шкільної мережі та основні форми освіти в республіці в 1945–1952 рр. розглянув О. К. Зубань [22]. На широкому колі джерел написана колективна праця за загальною редакцією Л. Г. Бондара [23], та П. І. Бакуменко [24] в яких аналізується вплив державної політики на відродження й розвиток загальної шкільної освіти. Значення загальноосвітніх шкіл у підготовці сільської молоді розкрито в праці за загальною редакцією В. П. Данилова [25]. Недоліком цих праць є те, що більшість авторів, намагаючись показати ріст освіти, в цілому не відображали її дійсний стан.

Різні аспекти медичного обслуговування побіжно розглядаються в загальних працях з історії медицини та проблем охорони здоров'я,

підготовлених вченими медичної галузі СРСР та України [26].

В 1960-ті рр. значно ширше представлені публікації, в яких вивчалось дозвілля населення. Серед них роботи Б. Грушина [27], Г. Горобця [28], Є. Зазерського [29], В. Зінича [30]. Автори описували народні й нові радянські свята, сімейні торжества, визначали місце масового свята в житті населення.

Місце радянських свят і обрядів, як важливий чинник виховання мас в арсеналі форм ідеологічного впливу, розглядається в колективній праці під редакцією В. Г. Сініцина. Автори подають основну класифікацію радянських свят і обрядів з точки зору їх ідейно – політичного змісту.

Однак всі названі праці об'єднує не зовсім критичний підхід до висвітлення історичної дійсності, заідеологізованість і упередженість, що виявляється перш за все в осудженні релігійних свят і обрядів.

Проблема віри та релігійної поведінки у радянській історіографії повоєнних років висвітлювалася під гаслом боротьби з «релігійними пережитками» [31]. Дослідження, що виходили у ці роки, мають науково-суб'єктивні риси, для них характерна присутність атеїстичних штампів, неглибокий огляд фактичного матеріалу без детального наукового аналізу, виконання політичного замовлення влади, замовчування низки тем і фактів, які могли б якимось чином її дискредитувати. Функціонування радянської моделі свободи совісті розглядається в роботах А. Барменкова [32], В. Клочкова [33] та інших. Основою цих досліджень є положення про нібито демократичне вирішення питань релігії в СРСР. При цьому фактичне втручання держави у внутрішньоконфесійні справи розцінюються як несуттєві в умовах соціалістичного будівництва. Політику держави і партії щодо релігії та церкви досліджували А. Кожевников [34], М. Колесник, В. Фуров [35]. Головною ідеєю їхніх публікацій стало твердження, що за активної і вміло побудованої атеїстичної роботи релігійна свідомість поступово зникне.

Всебічне дослідження колгоспного селянства вміщено в праці В. С. Петренка [36]. У ній розглядається житлово – побутові умови сільських мешканців та розвиток інфраструк-

тури на селі. Недоліком цієї роботи є завищення деяких показників будівництва у всіх сферах.

Отже, новий етап у розвитку радянської історичної науки відкрив ХХ з'їзд КПРС, який викрив шкідливі наслідки культу особи. Відтоді спостерігаються прогресивні зрушення у дослідженні окремих аспектів цієї теми. Так, наприклад, значно розширилася джерельна база досліджень. Ця література містить різноманітний фактичний матеріал, який при критичному підході дозволяє відтворити обстановку, що склалася тоді в Україні. Та незважаючи на сприятливі умови для історичної науки післявоєнного періоду, на неї негативно впливали суб'єктивістські тенденції. Соціально-побутова сфера колгоспного села зображувалася мажорно, такою що не вимагала особливого напруження від колгоспного селянства. До того ж слід мати на увазі, що в цілому українська і радянська історіографія того часу мала зацікавленість лише в аграрній історії, відсуваючи на другий план дослідження всіх аспектів побуту та дозвілля села.

Працям цього періоду властиві такі риси: випадковість у доборі фактичного матеріалу, поверховість суджень, ігнорування труднощів. Нерідко в цих роботах спостерігалось штучне «забігання наперед», а бажане, радянськими авторами, видавалося за дійсне.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що характерною ознакою цього періоду радянської історіографії в дослідженні побуту і дозвілля сільського населення є концентрування уваги науковців на написанні праць присвяченим складнощам відбудови сільського господарства в перші повоєнні роки, через призму яких й можна розглядати повсякденне життя мешканців села.

Список використаних джерел

1. Бачинский А. Д. В семье советской: Социалистическое строительство в придунайских землях Украинской ССР / А. Д. Бачинский. — К. — Одесса, 1984 — 220 с.; Талан Є. П. Колгоспи Української РСР в період завершення будівництва соціалізму (1951–1958 рр.) / Є. П. Талан. — К. : Наукова думка, 1966. — 160 с.; Юрчук В. І. Боротьба Комуністичної партії України за відбудову і розвиток народного господарства (1945–1952 рр.) / В. І. Юрчук. — К. : Політвидав України, 1965. — 255 с. ; Юрчук В. І., Кожукало І. П. Коммунистическая партия во главе всенародной борьбы за восстановление и развитие народного хозяйства Советской Украины (1946–1950 гг.) / В. И. Юрчук,

1. І. П. Кожукало. — К. : Политвидав України, 1986. — 365 с.
2. Синицин В. Г. О переустройства быта деревни / В. Г. Синицин. — М.: Советская Россия, 1966. — 157 с.; Синицин В. Г. Становление и развитие социалистического быта / В. Г. Синицин. — М. : Наука, 1970. — 48 с.
3. Волков И. М. Трудовой подвиг советского крестьянства в послевоенные годы : Колхозы СССР в 1946–1950 гг. / И. М. Волков. — М. : Мысль, 1972. — 535 с.
4. Вилцан М. А. Восстановление и развитие материально-технической базы колхозного строя (1945–1958 гг.) / М. А. Вилцан. — М. : Мысль, 1976. — 280 с.
5. Косенко П. Ф. Борьба КПРС за круте піднесення сільського господарства (1953–1958 рр.) / П. Ф. Косенко, П. С. Кривко. — К., 1959. — 103 с.; Белявін Ф. К. Комуністична партія – організатор соціалістичного змагання колгоспного селянства за круте піднесення сільського господарства. (На матеріалах Дніпропетровської, Кіровоградської та Одеської областей. 1953–1955 рр.). — К., 1959. — С. 11–13.; Белявін Ф. К. Партійне керівництво соціалістичним змаганням на селі (1953–1960 рр.). — К., 1961. — 71 с.; Корюшкін І. І. В боротьбі за круте піднесення сільського господарства (1953–1958 рр.) / І. І. Корюшкін. — Дніпропетровськ, 1962. — 60 с.
6. Денисенко П. І. Комуністична партія України – організатор відбудови народного господарства республіки (1943–1945 рр.) / П. І. Денисенко. — К. : Политвидав України, 1968. — 176 с.
7. Коваль М. В. Все для перемоги. Подвиг трудящих України у Великій Вітчизняній війні. 1941–1945 рр. / М. В. Коваль. — К. : Наукова думка, 1970. — 195 с.; Коваль М. В. Общественно-политическая деятельность трудящихся Украинской ССР в период Великой Отечественной войны / Коваль М. В. — К. : Наукова думка, 1977. — 192 с.
8. Ларин А. Ф. До питання про матеріально-побутове постачання населення України (1943–1945 роки) / А. Ф. Ларин // УІЖ. — 1978. — №5. — С. 102–106.
9. Кожукало І. П. Компартія України в період будівництва розвинутого соціалізму. З досвіду діяльності парторганізації республіки в 1951–1958 рр. / І. П. Кожукало. — К. : Вища школа, 1976. — 207 с.
10. Юрчук В. І., Кожукало І. П. Коммунистическая партия во главе всенародной борьбы за восстановление и развитие народного хозяйства Советской Украины (1946–1950 гг.) / В. І. Юрчук, І. П. Кожукало. — К.: Политвидав України, 1986. — 365 с.
11. Талан Є. П. Колгоспи Української РСР в період завершення будівництва соціалізму (1951–1958 рр.) / Є. П. Талан. — К.: Наукова думка, 1966. — 160 с.
12. Буцько М. І. Відродження колгоспного села / М. І. Буцько, М. І. Лавринович. — К. : Вид-во Київського університету, 1968. — 350 с.
13. Метлицкий Н. В. Социально-бытовые потребности сельского населения и их удовлетворение / Н. В. Метлицкий. — М., 1975. — 180 с.
14. Богдашкин П. И. Электрификация сельского хозяйства СССР / П. И. Богдашкин. — М., 1960. — 80 с.
15. Самойлович В. П. Народна творчість в архітектурі сільського житла / В. П. Самойлович. — К. : Держбудвидав УРСР, 1961. — 341 с.
16. Сільське житлове будівництво / Л. О. Шепотько, І. В. Прокопа, Ю. А. Косенко. — К.: Урожай, 1988. — 65 с.; Сільське житлове будівництво в Українській РСР / за ред. М. С. Коломійця, В. П. Самойловича. — К., 1959. — 170 с.; Советское крестьянство : краткий очерк истории (1917–1969 гг.) / под. ред. В. П. Данилова и др. — М.: Политиздат, 1970. — 598 с.
17. Грицак Я. Нариси історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак. — К. : Генеза, 1996. — 360 с.
18. Самойлович В. П. Жилий будинок колгоспника. Досвід проектування і будівництва / В. П. Самойлович. — К. : Держбудвидав УРСР, 1956. — 267 с.
19. Бондар А. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР 1917–1967 рр. / А. Бондар. — К. : Видавництво Київського університету, 1968. — 226 с.
20. Березняк Е. Пути развития всеобщего образования на Украине / Е. Березняк. — К. : Радянська школа, 1964. — 129 с.
21. Завадська О. Школи України в період перебудови системи народної освіти / О. Завадська. — К. : Радянська школа, 1964. — 164 с.
22. Зубань О. К. Борьба Комунистичної партії України за розвиток народної освіти і підготовку кадрів для народного господарства (1945–1952 рр.) / О. К. Зубань. — Львів, 1967. — 260 с.
23. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917–1967 / ред. кол. : Л. Г. Бондар (відп. ред.) та ін. — К. : Радянська школа, 1967. — 483 с.
24. Бакуменко П. І. З історії боротьби Комунистичної партії за розвиток народної освіти на Україні (1943–1970 рр.) / П. І. Бакуменко. — К., 1972. — 235 с.
25. Советское крестьянство : краткий очерк истории (1917–1969 гг.) / под. ред. В. П. Данилова и др. — М.: Политиздат, 1970. — 598 с.
26. Очерки истории здравоохранения СССР / под ред. М. И. Барсукова. — М.: Медгиз, 1957. — 395 с.; Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине. — К. : Государственное медицинское издательство УССР, 1954. — 437 с.
27. Грушин Б. Свободное время. Актуальные проблемы / Б. Грушин. — М. : Мысль, 1967. — 175 с.
28. Горобець Г. І. Народні свята сьогодні / Г. І. Горобець. — К. : Наукова думка, 1964. — 32 с.
29. Зазерский Е. Место массового праздника в духовной жизни социалистического общества : Сб. статей / Е. Зазерский. — Л., 1981. — 167 с.
30. Зінич В. Т. Соціалістичні перетворення. Паростки нового комунистичного в культурі та побуті робітників Радянської України / В. Т. Зінич. — К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1963. — 176 с.
31. Синицин В. Г. Становление и развитие социалистического быта / В. Г. Синицин. — М. : Наука, 1970. — 48 с.
32. Барменков А. И. Свобода совести в СССР / А. И. Барменков. — М. : Мысль, 1979 — 223 с.
33. Клочков В. В. Религия, государство, право / В. В. Клочков. — М. : Мысль, 1978. — 375 с.
34. Кожевников А. С. Атеистическое воспитание сельского населения / А. С. Кожевников. — М. : Советская Россия, 1974. — 144 с.
35. Колесник Н. А., Фуров В. Г. Гражданственность и религиозная вера / Н. А. Колесник, В. Г. Фуров. — К. : Политиздат 1985. — 118 с.
36. Петренко В. С. Село на шляхах піднесення. Зміни в складі, умовах праці і житті колгоспного селянства Української РСР (1951–1969 рр.) / В. С. Петренко. — К. : Наукова думка, 1970. — 350 с.

VERA REVENKO
Mykolaiv

**HISTORIOGRAPHY OF THE AGAINST LIFE OF THE RURAL POPULATION
OF THE U.S. S. IN THE PERIOD OF THE DECADE: THE STUDY OF THE PROBLEM
IN THE PERIOD OF KHRUSHCHOVSKY'S "OUTDOOR" 1953–1964 rr.**

The article investigates the state of scientific development of the topic. The development of the Ukrainian Soviet historical science on the problem of the post-war peasantry during the Khrushchev thaw was presented. The author concluded that the Soviet historiography of that time had an interest only in agrarian history and writing of works devoted to the difficulties of rebuilding agriculture in the first post-war years, pushing for a second study of all aspects of the comprehension of the village.

Key words: Ukrainian SSR, rural population, prosperity, post-war reconstruction, historiography.

ВЕРА РЕВЕНКО
г. Николаев

**ИСТОРИОГРАФИЯ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ СЕЛЬСКОГО
НАСЕЛЕНИЯ УССР В ПОСЛЕВОЕННОЕ ДЕСЯТИЛЕТИЕ: ИССЛЕДОВАНИЕ
ПРОБЛЕМЫ В ПЕРИОД ХРУЩОВСКОЙ «ОТТЕПЕЛИ» 1953–1964 гг.**

В статье исследуется научная разработанность темы. Представлено развитие украинской советской исторической науки по проблеме послевоенного крестьянства в период хрущевской оттепели. Автор пришла к выводу, что советская историография того времени акцентировалась на аграрной истории и написании работ, посвященных сложностям восстановления сельского хозяйства в первые послевоенные годы, отодвигая на второй план исследования повседневной жизни села.

Ключевые слова: УССР, сельское население, повседневная жизнь, послевоенное восстановление, историография, наука, литература.

Стаття надійшла до редколегії 10.10.2017